

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, доцента

Вербової Оксани Степанівни

на дисертацію Легошиної Олени Леонідівни

**на тему «Становлення і розвиток кооперативних організацій споживачів
у країнах Європи (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.)»,**

подану до захисту на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія

та історія економічної думки

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження

Сучасні кризові тенденції в Україні, зокрема кризові явища в діяльності фінансових і нефінансових споживчих кооперативів, недоліки державної політики щодо розвитку найрізноманітніших їх видів стали наслідком космополітизму, нерозуміння інституціонального характеру економіки як складової державотворчих процесів. У контексті пошуку методів та інструментів державної регуляторної політики стимулювання розвитку споживчих кооперативів в умовах несприятливого інституціонального середовища особливо гостро постає необхідність формування досконалої й ефективної системи функціонування кооперативного сектору на українському ринку споживчих товарів і послуг як чинника стабілізації ринкової економіки нашої держави. Формальні та неформальні правила гри і механізми забезпечення їх дотримання мають вагомий вплив у цій важливій сфері сучасної української господарської самоідентифікації.

Європейський досвід становлення і розвитку споживчих кооперативів переконливо свідчить, що споживачі значною мірою можуть забезпечувати

себе необхідними товарами і послугами, будучи співвласниками найрізноманітніших обслуговуючих кооперативів – товарних, фінансових, житлових, енергетичних, медичних та інших. Всебічне вивчення та глибокий аналіз маловідомого досвіду європейської практики становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів має непересічне значення для розбудови кооперативного споживчого сектору в Україні і сприяє формуванню та ефективній реалізації сучасної стратегії національної кооперативної політики.

В українській історико-економічній літературі з'явилося чимало ґрунтовних праць, присвячених проблемам діяльності споживчої кооперації. Водночас відсутнє комплексне дослідження процесів становлення і розвитку європейської споживчої кооперації у період другої половини ХІХ – початку ХХІ століть із використанням сучасного методологічного інструментарію, що ґрунтується на засадах цивілізаційної парадигми.

У цьому контексті актуальність дисертаційного дослідження Легошиної Олени Леонідівни зі спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки не викликає сумнівів, адже однією із визначальних проблем сучасної економічної парадигми в Україні є проблема наукового обґрунтування та ретроспективного аналізу європейського досвіду становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів у період другої половини ХІХ – початку ХХІ століть та активного залучення цього досвіду для розбудови сучасного українського кооперативного сектору, що становить основу процесів модерного самоствердження Української держави як європейської економічної потуги.

2. Зв'язок роботи з державними науковими програмами, планами, темами

Дисертація Легошиної О.Л. виконувалась у межах планової науково-дослідницької роботи ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», зокрема, держбюджетної теми Полтавського регіонального

центру досліджень і сприяння розвитку кооперації «Проблеми та перспективи розвитку кооперативного сектору національної економіки» (номер державної реєстрації 0111U000627). Внесок автора у межах окресленої теми знайшов відображення у здійсненні комплексного історико-економічного аналізу процесу становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи другої половини XIX – початку XXI століть.

3. Оцінка обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки та рекомендації теоретичного і практичного характеру, що містяться у дисертаційній роботі, відповідають меті і завданням та є достатньо обґрунтованими. Їх достовірність зумовлена вдалою постановкою наукової проблеми, обґрунтованими підходами до її вирішення, широким використанням праць українських і західних вчених, які досліджували процеси становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів, та значного обсягу інформації, що була кваліфіковано опрацьована і систематизована з використанням відповідних наукових методів.

Для отримання науково обґрунтованих результатів здобувач застосувала широкий спектр методів наукового дослідження: монографічний, історико-логічний, системно-структурний, діалектичний та абстрактно-логічний, історико-еволюційний та історико-логічний, наукової абстракції, аналізу та синтезу, системного узагальнення, порівняльного аналізу, структурно-функціонального аналізу тощо.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження та їх достовірність підтверджується також публікаціями у наукових фахових та зарубіжному виданнях, апробаціями у навчальному процесі й на десяти наукових конференціях, використанням у наукових планах ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і

торгівлі».

4. Найсуттєвіші результати дослідження, їх наукова новизна та практичне значення

В авторському трактуванні метою дисертаційного дослідження є здійснення комплексного історико-економічного аналізу процесу становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи в період другої половини ХІХ – початку ХХІ століть та розробка науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування кооперативного сектору на вітчизняному ринку споживчих товарів і послуг. Для досягнення окресленої мети дисертанткою вирішено низку дослідницьких завдань, зокрема:

- розкрито економічну сутність і функціональні особливості кооперативів споживачів; здійснено історико-економічний аналіз, систематизацію праць західних економістів другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. та ідентифіковано історичні періоди становлення і розвитку кооперативів споживачів; розкрито особливості розвитку української економічної думки про кооперативний рух;

- проаналізовано процеси становлення кооперативних організацій споживачів у провідних країнах Європи в період другої половини ХІХ – початку ХХ ст.; розкрито особливості розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи в період 1914-1940 рр.; дано загальну оцінку розвитку кооперативного сектору економіки в період 1945-1990-х рр.;

- охарактеризовано сучасні тенденції розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи; визначено місце та роль фінансових і нефінансових кооперативів споживачів в економіці європейських держав; досліджено участь загальноєвропейських кооперативних організацій у розбудові сектору кооперативів споживачів в Україні.

Наукова новизна положень дисертаційної роботи полягає у поглибленні теоретичних засад функціонування кооперативів споживачів, комплексному теоретико-методологічному дослідженні процесів становлення і розвитку кооперативів споживачів провідних країн Європи другої половини ХІХ – початку ХХІ століть та обґрунтуванні необхідності використання європейського досвіду в сучасній українській кооперативній практиці. Найвагомішими теоретичними і практичними результатами, що характеризують наукову новизну дослідження, є такі:

- удосконалено підхід до визначення сутності кооперативу споживачів, згідно якого, на відміну від існуючих тлумачень, цей термін розглядається у двох аспектах: вузькому – як кооператив для забезпечення членів-власників споживчими товарами шляхом оптових закупок або за допомогою власного виробництва, та широкому сенсі – як кооператив, що надає члену-споживачеві будь-яку необхідну послугу, іноді кілька, у залежності від його статутних завдань (с.12-22);

- систематизовано праці західних економістів другої половини ХІХ – початку ХХІ століть та ідентифіковано історичні періоди становлення і розвитку кооперативів споживачів: ранньокооперативний; становлення кооперативних організацій споживачів; активізації кооперативного руху споживачів у часи Великої депресії; повоєнної відбудови кооперативів споживачів; поліпшення якості життя кооперованого населення; сучасного розвитку кооперативів споживачів, що дозволило визначити місце і роль кооперативів споживачів у економіці європейських держав (с.22-43); виявлено особливості розвитку української економічної думки про кооперативний рух, що дало можливість розкрити процеси активізації досліджень проблеми розвитку вітчизняних кооперативних організацій споживачів у працях українських вчених у напрямку акцентування їх уваги на діяльність кооперативів споживачів, що мають важливе суспільне значення: житлових, страхових, енергетичних, туристичних, ІТ-кооперативів тощо (с.43-63);

- визначено роль роцдельської моделі кооперативної взаємодопомоги у процесах становлення і розвитку кооперативного руху в країнах Європи та обґрунтовано концепцію функціонування кооперативних організацій споживачів на основі використання їх фінансового механізму, що може стати основою для формування ефективної моделі українського товарного кооперативу споживачів (с.66-92);

- удосконалено ключові характеристики розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи, які на відміну від існуючих, розкривають особливості функціонування кооперативів в умовах тоталітарних режимів, як осередків контролю з боку державних органів влади за реалізацією політики «жорстко регламентованої економіки», а не як інструменту вирішення соціально-економічних проблем, що дозволяє довести неможливість реалізації соціальної місії кооперативних організацій споживачів в умовах втручання держави у їх внутрішньогосподарське життя (с.92-115);

- визначено особливості розвитку кооперативного сектора економіки в період 1945-1990-х рр. в країнах Європи: по-перше, застосування кооперативної торгівлі як чинника розбудови кооперативного руху споживачів та відбудови економіки країни загалом; по-друге, становлення і функціонування обслуговуючих кооперативів споживачів як ефективного засобу самоорганізації населення з метою вирішення нагальних соціально-економічних проблем і підвищення рівня його добробуту; по-третє, кількісне зростання та підвищення ефективності діяльності кооперативних організацій споживачів у країнах Європи за підтримки їх урядів (с.116-149);

- розкрито причинно-наслідкові зв'язки у процесі розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи наприкінці ХХ – початку ХХІ століть на основі визначення змісту людського, організаційно-управлінського та інституційного факторів та проявів їх впливу на кооперативний рух споживачів (с.152-163); розкрито роль фінансових кооперативів (кредитних та страхових) як важливих інструментів

забезпечення відповідних потреб споживачів та обґрунтовано необхідність застосування в Україні світового досвіду щодо розвитку кооперативних форм страхування шляхом реалізації національних програм щодо медичного страхування, пенсійного забезпечення та інвестиційного проектування (с.163-174); доведено важливість започаткування в українській практиці нефінансових кооперативів споживачів, що діють у країнах Європейського Союзу: житлових, енергетичних, медичних, освітніх, інформаційно-технологічних та запропоновано вдосконалити державну кооперативну політику шляхом введення змін до Податкового Кодексу України в частині звільнення обслуговуючих кооперативних організацій від сплати податку на прибуток; підвищення інформованості населення щодо розуміння сутності і значення кооперативного сектору економіки; фінансової підтримки з боку держави реально діючих кооперативних організацій; підвищення рівня кваліфікації персоналу кооперативів тощо (с. 174-185).

Практичне значення дисертаційного дослідження. Сформульовані в дисертації теоретичні положення і висновки можуть бути використані у процесі наукового обґрунтування національної концепції розвитку кооперативного сектору економіки. Проведене дисертаційне дослідження може послужити теоретичною основою для подальшого поглибленого вивчення відповідних проблем у сфері розбудови сектору кооперативів споживачів в економіці України.

Теоретичні положення та науково-практичні рекомендації дисертаційної роботи Легошиної О.Л. впроваджено у навчальний процес ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» під час підготовки навчально-методичних матеріалів та використовуються при викладанні дисциплін: «Теорія та історія кооперації», «Споживча кооперація», «Кредитна кооперація», «Кредитні спілки і кооперативні банки» (довідка № 072 від 08.09.2016 р.).

Основні результати дослідження використано у практичній діяльності Асоціації розвитку сільської місцевості Полтавщини при підготовці

пропозицій Головному управлінню агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації щодо формування обласної програми підтримки кооперативного руху (довідка № 010-5 від 20.12.2015 р.). Положення дисертації використовуються Полтавським регіональним центром досліджень і сприяння розвитку кооперації ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (довідка № 65 від 11.12.2015 р.), Асоціацією кредитних спілок Полтавської області (довідка № 18-01/33 від 30.08.2016 р.).

5. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Дисертація Легошиної О.Л. є завершеним цілісним науковим дослідженням, виконаним у межах визначених теми, мети та завдань, а отримані результати є науково обґрунтованими. Викладення матеріалу та його оформлення відповідають вимогам до кандидатських дисертацій.

Основні наукові результати дисертаційної роботи досить вичерпно висвітлені в авторефераті дисертації та наукових працях дисертанта. За результатами дослідження здобувачкою опубліковано 17 одноосібних наукових праць загальним обсягом 6,1 друк. арк., із яких: 6 статей – у фахових наукових виданнях України; 1 стаття – у закордонному періодичному виданні, зареєстрованому в міжнародних наукометричних базах; 10 публікацій – в інших наукових виданнях.

Автореферат і наявні наукові публікації повністю висвітлюють основні положення та висновки, викладені у дисертації. Усі результати та висновки, винесені на захист, отримано здобувачем самостійно.

6. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації

За змістом дисертація та автореферат оформлені відповідно до встановлених вимог, при цьому автореферат ідентично узагальнює та відображає основні положення, викладені у дисертації.

7. Дискусійні положення, зауваження та побажання

Відзначаючи достатньо високий науковий рівень опонованої дисертації, вважаємо за необхідне висловити деякі побажання, зауваження та виділити дискусійні положення:

1. У вступі (с. 4-5) та першому розділі (підрозділ 1.3) серед теоретиків та дослідників європейської кооперації варто було згадати та проаналізувати науковий вклад у цю проблематику І.Петрушевича, зокрема, його роботи: Кооперативний рух в Англії / І.Петрушевич // Економіст. – 1904. – Ч. 1.; Як і де закладати спілкові крамниці системи Рочдель / І.Петрушевич // Економіст. – 1904. – Ч. 11–12; Гуртовий Союз Спілкових Крамниць в Німеччині / І. Петрушевич // Економіст. – 1906. – Ч. 7; Конгрес спілкових крамниць системи Рочдель в Бермінгем / І. Петрушевич // Економіст. – 1906. – Ч.7. та С.Злупка (див., зокрема, його роботи: Михайло Туган-Барановський – український економіст світової слави / С.Злупко. – Львів, 1993. – 207 с.; Персоналії і теорії української економічної думки / С.Злупко. – Львів: Євросвіт, 2002. – 528 с.).

2. У тексті дисертації коректно вживати замість «вітчизняні дослідники», «вітчизняна кооперація», «вітчизняна економічна думка» тощо – «українські дослідники», «українська кооперація», «українська економічна думка».

3. У другому розділі (с.92) незаслужено проігнорований унікальний європейський досвід української кооперації в Галичині, зокрема: розгортання рочдельських організацій з ініціативи видатного європейського кооператора Івана Петрушевича; інновації при створенні кредитно-страхової української інституції «Дністер», що вперше у світі запровадила український фінансовий концерн, як один із небагатьох прототипів тих, які лише тепер широко поширюються на світовому ринку, отримавши сучасну назву «All finanz». Доречно зазначити, що найстаршою страховою компанією у Європі, яка працює в режимі «All finanz», фахівці вважають німецьку страхову компанію «Baurische Ruck», хоча вона була заснована лише у 1911 році. Наші ж кооперативні інституції на цьому шляху були першими у Європі;

європейський феномен «Кооперативної Республіки» у міжвоєнній Галичині, що стала фактично державою в державі та поєднала у собі процеси української господарської та політичної самоідентифікації в підневільних умовах польської окупації.

4. На с. 111-113 дослідниця аналізує досвід житлово-будівельних кооперативів в УРСР (що насправді були псевдокооперативами), натомість зовсім не згадує про європейський феномен українського будівельного щадництва в Галичині у першій половині ХХ ст. Одним із яскравих прикладів у цій сфері став досвід будівельного кредитування, який безперечно треба використати при вирішенні такого гострого питання, яким й надалі залишається забезпечення широких соціальних верств житлом способом кредитування. Використовуючи англійський та американський досвід, Міщанський Союз Кредитовий прагнув дати можливість кожній людині, яка мала хоч би невеликий, але постійний заробіток, мешкати у власному домі (див., зокрема, нашу публікацію: Вербова О.С. Національна ощадна справа та будівельне кредитування у Західній Україні у міжвоєнний період / О.С. Вербова // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 115–124 та відповідний підрозділ монографії: Вербова О. Національний господарський рух на західноукраїнських землях впродовж 1848–1944 років: [Монографія] / О.С. Вербова. – Львів: ПАІС, 2009. – 368 с.).

5. Незаслужено обійдений увагою науковий доробок у цій царині львівської дослідницької групи під керівництвом професора Степана Гелея. У роботі зроблено лише єдине посилання на його підручник (Гелей С.Д. Теорія та історія кооперації: Підручник / С.Д. Гелей, Р.Я. Пастушенко. – К.: Знання, 2006. – 513 с.), у той час як варто було б використати десятки солідних наукових розвідок, найголовніші з яких: Українська кооперація: Історичні та соціально-економічні аспекти: [зб. статей. Т.1, Т.2 / за заг. ред. д.і.н., проф. С. Гелея]. – Львів: Вид-во ЛКА, 1998, 2001 та Українські кооператори [Історичні нариси. Книга 1, Книга 2]. – Львів: Вид-во: «Укоопосвіта» ЛКА, 1999, 2001.

6. Українська кооперація другої половини ХІХ- першої половини ХХ ст. безумовно витворила феномен європейського та світового значення, поєднавши у собі націотворення та економічну самоідентифікацію. З цього огляду у дослідженні важливим було окреслити унікальний внесок українців у загальноєвропейську кооперативну парадигму.

7. У дисертації (передусім у вступі та підрозділах 1.2 та 1.3) недостатньо акцентовано на методологічному інструментарії інституціоналізму, який набуває щораз більшої актуальності у сучасній світовій та українській економічній науці.

8. Дискусійним є визначення часових рамок третього періоду розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи 1945-1990 роками та окреслення його як періоду відбудови економіки (підрозділ 2.3, с. 117-151). Загальноприйнятим у історико-економічній науці вважати 60-90-і роки ХХ століття епохою становлення постіндустріального суспільства.

Однак, наведені дискусійні положення і критичні зауваження та побажання мають локальний характер і не знижують вагомості даного дисертаційного дослідження.

8. Загальний висновок про відповідність дисертації чинним вимогам

У дисертації Легошиної О.Л. на тему «Становлення і розвиток кооперативних організацій споживачів у країнах Європи (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.)» запропоновано нове вирішення актуальної наукової проблеми, яка полягає у комплексному теоретико-методологічному дослідженні процесів становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. та обґрунтуванні необхідності використання європейського досвіду в сучасній українській кооперативній практиці. Дисертаційна робота виконана на належному науковому рівні, є завершеним, самостійним дослідженням, що має теоретичне та практичне значення. Наукові положення і висновки, які викладені в дисертації, мають достатній ступінь обґрунтованості і наукової новизни. За змістом, оформленням, важливістю та глибиною вирішення

наукових завдань дисертаційна робота відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 із змінами і доповненнями, затвердженими Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р., а її автор, Легошина Олена Леонідівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук із спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри теоретичної
та прикладної економіки
Львівського торговельно-економічного
університету

О. С. Вербова

